
ЮЩЕНКО Ю.П.,

кандидат філософських наук,
доцент, кафедра філософії
і суспільних наук, Вищий
державний навчальний заклад
України «Українська медична
стоматологічна академія», м.
Полтава, Україна

КУНДІЙ Ж.П.,

кандидат педагогічних наук,
директор медичного коледжу;
Вищий державний навчальний
заклад України «Українська
медична стоматологічна
академія»,
м. Полтава Україна

КЛИМАЧ Т.М.,

практичний психолог, Вищий
державний навчальний заклад
України «Українська
медична стоматологічна
академія», м. Полтава, Україна

ДО ПРОБЛЕМИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ У СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглядається проблема віктимної поведінки у студентської молоді. Автори обґрунтовують міждисциплінарний характер даного явища, визначають його актуальність для студентської спільноти та акцентують увагу на віктимності як соціально-педагогічному феномені. Зосереджується увага на результатах дослідження, проведеного за методикою визначення схильності до віктимної поведінки.

Ключові слова: віктимність, віктимна поведінка, віктимологія, жертва.

В статье рассматривается проблема виктимного поведения у студенческой молодежи. Автора обосновывают междисциплинарный характер данного явления, определяют его актуальность для студенческой общности и акцентируют

© ЮЩЕНКО Ю.П., КУНДІЙ Ж.П., КЛИМАЧ Т.М., 2018

внимание на виктимности как социально-педагогическом феномене. Сосредотачивается внимание на результатах исследования, проведенного по методике определения склонности к виктимному поведению.

Ключевые слова: *виктимность, виктимное поведение, виктимология, жертва.*

The article reviews the problem of victim behavior among students. The authors substantiate the interdisciplinary nature of this phenomenon, determine its relevance to the student community and emphasize victimization as a socio-pedagogical phenomenon. The focus is on the results of a study conducted on the method of determining the propensity to victimized behavior.

Key words: *victimization, victim behaviour, victimology, victim.*

Як відомо, молодь сьогодні залишається однією з найбільш уразливих категорій українського суспільства, адже її становлення «відбувається в умовах формування нових соціальних відносин, у період глобалізації та інформатизації, які спричиняють соціокультурні зміни, зокрема, розмиття ціннісних основ та традиційної моралі, послаблення культурної спадкоємності» [12, с.1]. Така трансформація ціннісно-нормативної системи може призвести до появи небажаних явищ у молодіжному середовищі, зокрема, зростання різних форм девіантної поведінки, поширення нігілізму, песимізму, недовіри тощо, що перешкоджатиме успішній соціалізації та інтеграції особистості у суспільне середовище. Не менш актуальною, на нашу думку, постає сьогодні і проблема віктимної поведінки у студентській молоді, вирішення якої потребує комплексного міждисциплінарного підходу.

Політична та соціально-економічна ситуація, що склалася за останні роки в нашій державі, призводить до поширення явища групової віктим-

ності, коли певна категорія населення зі схожими ознаками віктимності, стає об'єктом злочинних дій. Відомо, що більшість жертв - не випадкові, а часто стають заручниками злочинних дій, спровокувавши їх власною поведінкою, віктимною схильністю.

Ще в минулому столітті сформувалась така міждисциплінарна галузь як віктимологія (від латинського *victima* — жертва, *logos* — вчення), головним завданням якої стало дослідження процесу становлення особистості жертвою злочину [6]. Сьогодні віктимологія – це комплексне соціально-психологічне вчення про осіб, які перебувають у кризовому стані (жертви злочинів, нещасних випадків, стихійних лих, катастроф, війн, збройних конфліктів, економічного й політичного протистояння та відчуження, біженці, соціальні організації та ін.) та засоби допомоги таким жертвам [9]. Серед її базових категорій – поняття «віктимність особистості», «віктимна поведінка», «віктимізація», «віктимологічне запобігання» тощо. Слід зауважити, що під віктимною розуміють таку поведінку, за якої жертва певним

чином сприяє скоєнню злочину, свідомо чи несвідомо створює об'єктивні та суб'єктивні умови для криміналізації, зневажаючи запобіжними заходами [5]. Головна ознака віктимної поведінки – це здійснення певних дій або бездіяльність, які сприяють тому, що людина опиняється в ролі постраждалої, у ролі жертви [7, 9]. У сучасному розумінні поняття «жертва» означає особу або певну спільноту людей, котрій прямо чи опосередковано завдано будь-якої шкоди від злочинного посягання [4, с.105].

Історичні витоки вчення про віктимність ми знаходимо ще в давньогрецьких міфах та біблійних притчах. Своє відображення знайшла ця проблема у творчості класиків світової літератури (Д.Дефо, Ф.Достоевського, А.Чехова, Т.Драйзера, А.Камю). Та найбільшого обговорення явище віктимності набуло на початку ХХ століття після виходу книги одного із засновників віденського експресіонізму Франца Верфеля «Не вбивця, а жертва винна». Власне, відомі й твердження представників антропологічної школи, які поряд з природженими злочинцями бачать і природжених жертв злочину.

Слід зауважити, що проблема віктимної поведінки тривалий час була об'єктом уваги представників лише кримінологічної галузі і знайшла своє відображення у працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Та з часом гостро постала «проблема зміщення акцентів вивчення цього явища в площину психології і соціальної педагогіки» [2, с.52].

В «Енциклопедії для фахівців соціальної сфери» зазначається, що предметом соціально-педагогічної віктимології є вивчення дітей і дорослих, які опинилися у складних життєвих обставинах і потребують спеціальної

соціальної та педагогічної допомоги (люди з особливими потребами, дітисироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти з сімей, де є прояви насильства, низький економічний рівень, біженців та ін.) [3, с.22].

Появу терміна «віктимність» пов'язують з іменем Л. Франка, який детально описав понятійний апарат нового наукового напрямку та надав методику віктимологічних досліджень на окремій території та за різними видами злочинів. На його думку, віктимність - це реалізована злочинним актом підвищена здатність особи в силу моральних і фізичних властивостей ставати жертвою злочину за певних обставин, іншими словами, нездатність уникнути небезпеки там, де це було об'єктивно можливо. Саме Л. Франк наголошує, що «першорядного значення набуває дослідження віктимності на психологічному рівні, адже це може дати відповідь на основне питання віктимології: чому саме ця особа або група осіб (соціальна, демографічна, психологічна) стає жертвою того чи іншого злочину? Для цього, у свою чергу, необхідно дослідити, якою мірою вольові, емоційні й інші психологічні та соціально-психологічні процеси, риси особистості впливають на ступінь віктимності тих чи інших осіб, як ці риси проявляються в критичний момент конфліктної ситуації, чому за схожих обставин так легко одні стають жертвами шахрайства, звалтування, пограбування, а інші благополучно уникають небезпеки. Вирішення цих і багатьох інших питань, зокрема, питання про розробку підстав для соціально-психологічної класифікації постраждалих, дає можливість глибше вивчити причини злочинності й розробити нові рекомендації щодо профілактики певних категорій злочинів, адже психічними процесами можна

управляти, а поведінку людей прогнозувати» [10].

Свого часу проблему віктимності особистості розглядали Ч.Ломброзо, К.Уїлсон, У. Міллер. Не менш важливе значення мають праці В. Вандишева, В. Дрьоміна, А.Долгова, В. Конова-лова, В.Полубинського, О.Старкова, В.Рибальської, І.Твердої, В.Папуші Я.Чаплак, В.Чуйко. Найбільш змістовно проблеми віктимності обговорюються переважно представниками кримінологічної галузі, де віктимологія набула статусу окремого напрямку кримінологічних досліджень. Зокрема, питання ролі жертви ґрунтовно розглядаються у працях П.Дагеля, О.Джузи, А. Закалюка, М. Коржанського, В.Кудрявцева, В.Лунєєва, Є. Моїсєєва та ін. Виходячи з багатогранності проявів віктимної поведінки, її класифікацію запропонували такі вчені як Д.Рівман, В.Туляков, О.Юрченко. Д.Рівман вважає необхідним класифікувати віктимні особистості за віком, статтю, рольовим статусом, морально-психологічними ознаками, важкістю вчиненого злочину, ступенем провини жертви, характером поведінки потерпілого [8]. За характером і ступенем вираженості особистісних якостей, що визначають індивідуальну віктимність людини, він виділив універсальний тип (яскраво виражені особистісні риси, що зумовлюють високу потенційну вразливість щодо різних злочинів), вибіркового типу (вразливість до злочинів певного типу), ситуативний тип (людина стає жертвою за певних обставин), випадковий тип (стає жертвою за випадкового збігу обставин) і професійний тип (віктимність визначається професією) жертв [8]. Крім того, розрізняють потенційні, реальні та латентні (уникають розголосу факту заподіяння їм шкоди) жертви злочинів [11, с.458].

Проблема віктимності в соціально-педагогічному вимірі знайшла своє відображення у працях Т.Алексєєнко, Л.Рень, А.Мудрика, Ф.Мустаєвої, В.Терпелюка, Г.Шнайдера та ін. У психологічній віктимології дослідження жертв і їх типів представлено роботами В.Є. Христенко, О.О. Андроннікової та М.А. Одинцової. О.О. Андроннікова розуміє віктимність як набуті людиною фізичні, психічні та соціальні риси й ознаки, які збільшують імовірність її перетворення на жертву (злочину, нещасного випадку, деструктивного культу й т. ін.), визнаючи її соціальним, психічним і моральним явищем у загальнотеоретичному розумінні [1].

На нашу думку, особливого значення сьогодні набуває вивчення феномену віктимності у сучасної молоді. У своєму дослідженні ми мали на меті з'ясувати особливості формування та сутності віктимної поведінки у студентської молоді, зокрема, схильність до віктимної поведінки у студентів-медиків, що потребувало застосування комплексу методів: теоретичних - узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження, аналізу, порівняння; емпіричних - опитування, спостереження. Для досягнення поставленої мети використано методику «Схильність до віктимної поведінки» О.О. Андроннікової. Ця методика є стандартизованим тестом-опитувальником, призначеним для вимірювання схильності молоді до реалізації різних форм віктимної поведінки. Тест-опитувальник - це набір спеціалізованих психодіагностичних шкал, спрямованих на вимірювання схильності до реалізації окремих форм віктимної поведінки, призначений для обстеження осіб старшого підліткового і юнацького віку [1].

Вибірку досліджуваних склали 275

Таблиця

Результати дослідження за методикою схильності до віктимної поведінки

№ п/п	Назва шкали	Нижче норми	Норма	Вище норми
1	Соціальна бажаність відповідей	68 (25%)	192 (70%)	16 (5%)
2	Схильність до агресивної віктимної поведінки	54 (20%)	199 (72%)	22 (8%)
3	Схильність до само руйнівної поведінки	63 (22%)	145 (52%)	71 (26%)
4	Схильність до гіперсоціальної поведінки	35 (13%)	146 (53%)	94 (34%)
5	Схильність до залежної та безпорадної поведінки	70 (26%)	180 (65%)	25 (9%)
6	Схильність до некритичної поведінки	51 (18%)	189 (69%)	35 (13%)
7	Реалізована віктимність	137 (50%)	126 (46%)	12 (4%)

студентів першого курсу Вищого державного навчального закладу України «Українська медична стоматологічна академія», віком 17-18 років.

Отримані результати за методикою «Схильність до віктимної поведінки» подані у таблиці.

Отримані результати за методикою «Схильність до віктимної поведінки» свідчать, що 50 % досліджуваних мають низькі показники за шкалою «реалізована віктимність». Такі люди досить рідко потрапляють у критичні ситуації, можна стверджувати, що у них вже сформований своєрідний «поведінковий імунітет», що дозволяє уникати небезпечних ситуацій. Однак внутрішня готовність до віктимного способу поведінки присутня. Швидше за все, вони, відчуваючи внутрішню напругу, прагнуть взагалі уникати ситуації конфлікту.

Показники вище норми (4 %) означають, що досліджувані досить часто потрапляють в неприємні чи навіть небезпечні для здоров'я і життя ситуації. Причиною цього є внутрішня готовність та схильність особистості діяти певними, вже усталеними для неї способами. Найчастіше – це прагнення до агресивних, необдуманих дій спонтанного характеру. За шкалою «схильність до агресивної віктимної поведінки» (агресивний тип поведінки) у 8 % респондентів спостерігаються показники вище норми. До даної групи належать студенти, схильні потрапляти в неприємні і небезпечні для життя та здоров'я ситуації в результаті виявленої агресії у формі нападу чи іншої провокуючої поведінки (образа, клепа, знущання тощо). Для них характерним є штучне створення або провокування конфліктної ситуації,

схильність до девіантної поведінки. Вони легко піддаються емоціям, особливо негативного характеру, яскраво їх виражають, домінантні, нетолерантні, запальні. При всіх відмінностях у мотивації поведінки характерна наявність насильницької антигромадської установки особистості.

У 20 % досліджених показники за названою шкалою нижче норми. Це вказує на можливу високу вразливість таких осіб, знижену мотивацію діяльності. У них гарний самоконтроль, прагнення дотримуватися загальноприйнятих норм і правил, стабільність у збереженні установок, інтересів і цілей. 26 % респондентів за шкалою «схильність до саморуйнівної поведінки» (активний тип поведінки) мають показники вище норми. Таким чином, для активних потерпілих характерна поведінка двох видів: провокуюча, коли для заподіяння шкоди залучається інша особа, і поведінка, яка сприяє заподіяння шкоди самому собі. Ці види поведінки характеризуються схильністю до ризику, необдуманості, що часто є небезпечним для самої людини та її оточення. Такі люди можуть не усвідомлювати наслідків своїх дій або не надавати їм значущості, сподіваючись на позитивне вирішення ситуації.

Нижче норми набрали 22% досліджуваних. Їх характеризує підвищена турбота про власну безпеку, прагнення захистити себе від помилок, неприємностей. Такі люди вирізняються підвищеною тривожністю, недовірою до інших, схильністю до глибоких переживань і страхів. Шкала «схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки» (ініціативний тип поведінки) свідчить про те, що 34 % досліджуваних мають показники вище норми. Жертвна поведінка соціально схвалювана і часто очікувана. Це студенти, пози-

тивна поведінка яких може викликати злочинні дії з боку іншої людини. Смілива, рішуча, чуйна, принципова, щира, вимоглива, самовпевнена особистість не може бути байдужою до антисоціальних дій і ні за яких умов не може проігнорувати конфлікт, навіть якщо це може коштувати їй здоров'я або життя. При цьому наслідки таких вчинків усвідомлюються не завжди. Студенти, у яких спостерігаються показники нижче норми за шкалою «схильність до гіперсоціальної віктимної поведінки» (13 %), характеризуються пасивністю, байдужістю до тих явищ, які відбуваються навколо. Дослідники вважають, що такий результат може бути наслідком як образи на зовнішній світ, так і відчуття нерозуміння, відсутності почуття соціальної підтримки, ізольованості від соціуму. За шкалою «схильність до залежної і безпорадної поведінки» (пасивний тип поведінки) показники вище норми у 9% опитаних. Це вказує на те, що ці особи не будуть чинити опору, протидії злочинцю з різних причин: через фізичну слабкість, безпорадний стан (стабільний або тимчасовий), страх, побоювання відповідальності за власні протиправні чи аморальні дії тощо. Для них можуть бути характерними безпорадність, сором'язливість, тривожність, низька самооцінка. Перманентно потрапляють у кризові ситуації з метою отримання співчуття і підтримки оточуючих. Абсолютно природно почуваються в ролі жертви, легко підпадають під чужий вплив, виправдовують чужу агресію, здатні прощати все і всіх. Такий стиль поведінки може бути наслідком вже неодноразово пережитих ситуацій насильства.

26 % респондентів мають показники нижче норми – схильність до незалежності, відособленості. Завжди прагнуть виділитися з групи одноліт-

ків, мають на все свою точку зору, авторитарні, конфліктні, з підвищеним скептицизмом. Але водночас для них характерною може бути внутрішня вразливість, яка призводить до підвищеного бажання відокремитися від інших.

Отримані результати за шкалою «схильність до некритичної поведінки» (некритичний тип поведінки) вказують на те, що 13 % опитаних мають високі показники. До даної групи належать особи, що демонструють невміння правильно оцінювати життєві ситуації, відсутність практичного життєвого досвіду. Некритичність може виявитися як на базі негативних особистісних рис (жадібність, користоловство й ін.), так і позитивних (щедрість, доброта, чуйність, сміливість та ін.). Ці особи демонструють необережність, необачність, невміння правильно оцінювати життєві ситуації в результаті різноманітних особистісних або ситуативних чинників: емоційний стан, вік, рівень інтелекту, захворювання. Особистість некритичного типу виявляє схильність до спиртного, довірливості, легковажності. Схильна до ідеалізації людей, виправдання негативної поведінки інших, не помічає небезпеки. Низькі показники за даною шкалою спостерігаються у 18% досліджуваних – вдумливості, обережності, прагнення передбачати можливі наслідки своїх вчинків, які іноді призводять до пасивності, страхів. Само-

реалізація в цьому випадку значно ускладнюється. Свідченням чого може бути соціальна пасивність, що призводить до незадоволеності своїми досягненнями, до заздрості, почуття досади.

Опрацювавши значну кількість теоретичних джерел та провівши дослідження за методикою «Схильність до віктимної поведінки», ми дійшли висновку, що проблема віктимної поведінки у студентської молоді має соціально-психологічний характер. Саме трансформація системи етично-моральних цінностей, негативні процеси в політичній, економічній та інших сферах суспільного життя, дисфункції соціальних інститутів детермінують появу таких явищ, як торгівля людьми, насильство в сім'ї, ксенофобія, інтернет-шахрайство, вуличне хуліганство тощо, жертвами якого досить часто стають молоді люди. Отримані нами результати свідчать про актуальність проблеми та потребу формування у молоді чіткої системи знань і навичок безпечної поведінки, які б допомогли правильно діяти у непередбачених життєвих ситуаціях з метою збереження здоров'я та життя. Перспективою подальших досліджень вважаємо визначення домінуючих факторів формування віктимної поведінки у студентської молоді та розробку адресних рекомендацій і методик психологічного супроводу студентів, схильних до віктимної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андронникова О. О. *Віктимное поведение подростков: факторы возникновения и профилактика : монография* / О. О. Андронникова. – Новосибирск : НГИ, 2005 – 300 с.
2. Докторович М. О. *Віктимність особистості : етіологія та генеза* / М. О. Докторович // *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. – 2009. – №2. – С. 51–57.

3. *Енциклопедія для фахівців соціальної сфери* / [за ред. І.Д. Звереві]. – К., Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
4. *Іванов Ю. Ф. Кримінологія: Навч. посіб.* / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. – К.: Вид. Паливода А. В., 2006. – 264 с.
5. *Левицька Т.Л. Дослідження віктимної поведінки* / Т. Л. Левицька // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні та психологічні науки.* – 2013. – № 1. – С. 478-484. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_ppn_2013_1_49.
6. *Малкина-Пых И.Г. Виктимология. Психология поведения жертвы* / И. Г. Малкина- Пых. – М. : Эксмо, 2010. – 864 с.
7. *Одинцова М. А. Типы поведения жертвы. Диагностика ролевой виктимности* / М. А. Одинцова. – Самара : Бахрах-М, 2013. – 160 с.
8. *Ривман Д. В. Криминальная виктимология* / Д. В. Ривман. – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.
9. *Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы)* / В. А. Туляков. – Одесса : Юридична література, 2000. – 336 с.
10. *Франк Л. В. Виктимология и виктимность* / Л. В. Франк. – Душамбе: ДГПИ, 1972. – 126 с.
11. *Чаплак Я.В., Чуйко Г.В. Віктимність як соціально-психологічна проблема сучасності* / Я.В. Чаплак, Г.В. Чуйко // *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України* / За ред. С.Д. Максименка. – Т.Х. – Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. – Вип.28. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. – С.454-466.
12. *Щербакова Н.В. Трансформація ціннісних орієнтацій сучасної української молоді: соціально - філософський аналіз : автореферат дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03* / Н. В. Щербакова. – Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. – 15 с.

TRANSLITERATION OF REFERENCES:

1. *Andronnykova O. O. Vyktymichne povedinka pidlitkiv: faktory vynyknennya ta profilaktyka: monohrafiya* / O. O. Andronnykova. – novosybyrsk: NHY, 2005 - 300 s.
2. *Doktoriv M.M. O. Viktymichnist' osobystosti: etiologhiya ta hheneza* / M. O. Doktor medychnykh nauk // *Sotsial'na pedahohika: teoriya ta praktyka.* - 2009. - №2. - S. 51-57.
3. *Entsyklopediya dlya fakhivtsiv sotsial'noyi sfery* / [za red. I.D. Zovyeryevoyi]. - K., Simferopol': Universum, 2012. - 536 s.
4. *Ivanov YU. F. Kryminolohiya: Navch. posib.* / YU. F. Ivanov., O. M. Dzhuzha. - K. : Vyd. Palyvoda A. V., 2006. - 264 s.
5. *Levyts'ka T.L. Doslidzhennya viktymnoyi povedinky* / T. L. Levyts'ka // *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny. Seriya: Pedahohichni ta psykholohichni nauky.* - 2013. - № 1. - S. 478-484. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnapv_ppn_2013_1_49.
6. *Malkyna-Pykh I.H. Vyktymolohiya. Psykholohiya povedinky zhertvy* / I. H. Malkyna- Pykh. - M. : Éksmo, 2010. - 864 s.
7. *Odyntsova M. A. Typy povedinky zhertvy. Dyahnostyka rolevoy vyktymnosti* / M.

- A. Odyntsova. - Samara: Bakhrakh-M, 2013. - 160 s.
8. Ryoman D. V. Kryminal'naya vyktymolohyya / D. V. Ryoman. - SPb. : Pyter, 2002. - 304 s.
 9. Tulyakov V. A. Vyktymolohiya (sotsial'ni ta kryminolohichni problemy) / V. A. Tulyakov. - Odessa: Yurydychna literatura, 2000. - 336 s.
 10. Frank L. V. Vyktymolohiya ta viktymichnist' / L. V. Frank. - Dushambe: DHPY, 1972. - 126 s.
 11. Chaplak YA.V., Chuyko H.V. Viktymichnist' yak sotsial'no-psykholohichna problema suchasnosti / YA.V. Chaplak, H.V. Chuyko // Aktual'ni problemy psykholohiyi: Zbirnyk naukovykh prats' Instytutu psykholohiyi im. H.S. Kostyuka NAPN Ukrayiny / Za red. S.D. Maksymenka. - T.KH. - Psykholohiya navchannya. Henetychna psykholohiya. Medychna psykholohiya. - Vyp.28. - K.: DP «Informatsiyno-analitychne ahent stvo», 2016. - S.454-466.
 12. Shcherbakova N.V. Transformatsiya tsinnisnykh oriyentatsiy suchasnoyi ukrayins'koyi molodi: sotsial'no-filosofs'kyi analiz: avtoreferat dys. ... kand. filos. nauk: 09.00.03 / N. V. Shcherbakova. - Kyiv: Kyiv. Un-t im. B. Hrinchenka, 2017. - 15 s.

TO PROBLEM OF VICTIMAL BEHAVIOR OF STUDENT YOUTH

Yushchenko Yu.P.,

Candidate of Philosophy, Associate Professor, Department of Philosophy and Social Sciences, Higher State Educational Establishment of Ukraine «Ukrainian Medical Dental Academy», Poltava, Ukraine

Kundiy J.P.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Director of Medical College, The Higher State Educational Institution of Ukraine «Ukrainian Medical Dentistry Academy», Poltava Ukraine

Klymach T.M.,

Practical Psychologist, The Higher State Educational Institution of Ukraine «Ukrainian Medical Dentistry Academy», Poltava Ukraine